

NUMMER 2

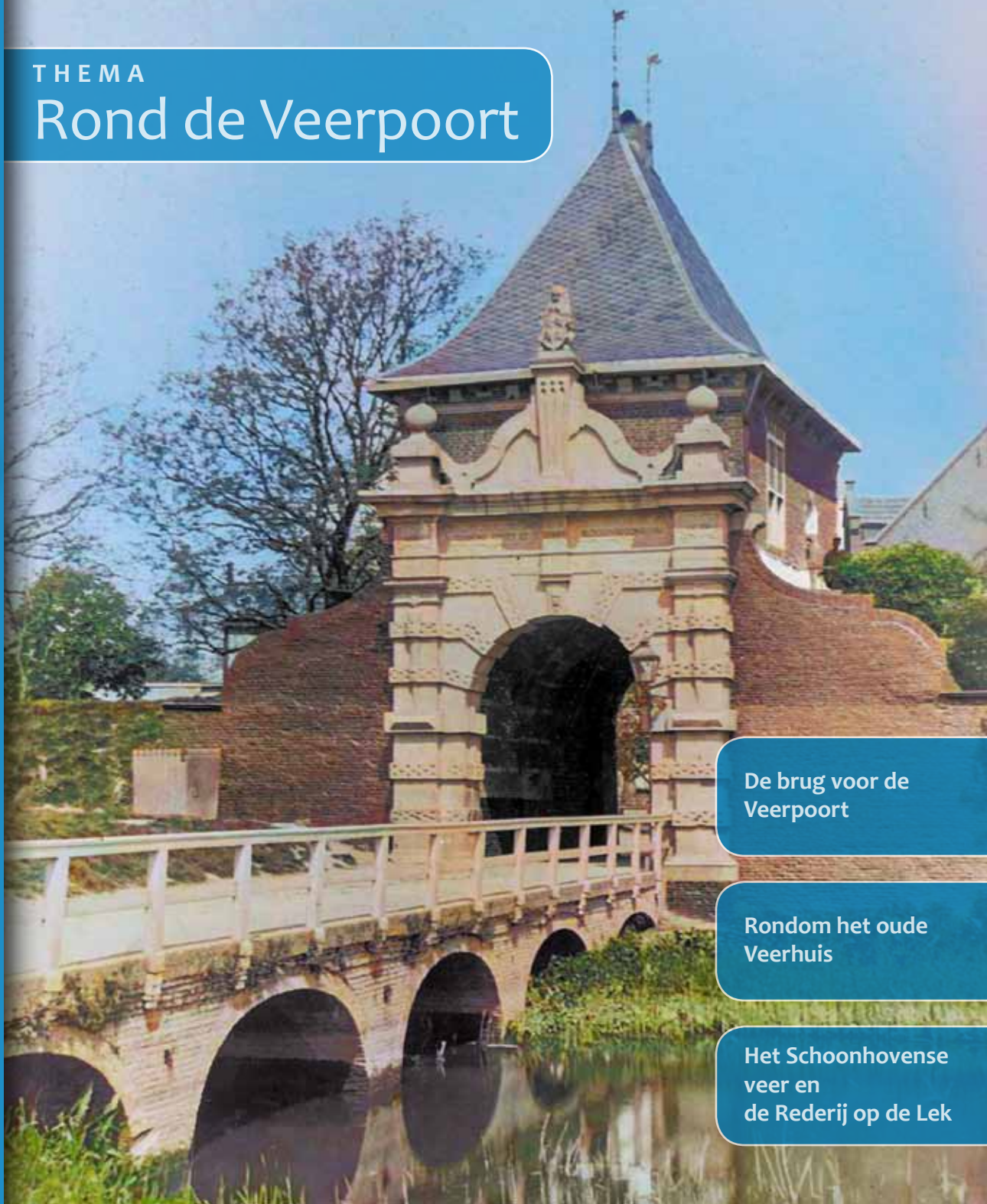
December - 2020

Schoonhoven

'Schoenhove'
is een uitgave van
de Historische
Vereniging Schoonhoven

THEMA

Rond de Veerpoort

De brug voor de
Veerpoort

Rondom het oude
Veerhuis

Het Schoonhovense
veer en
de Rederij op de Lek

COLOFON

'Scoenhove' is een uitgave van de Historische Vereniging Schoonhoven | December 2020

Cover: De Veerpoort in 1896; de foto is bewerkt met een Colorize-app en Photoshop

REDACTIE Peter van der Zwaal
VORMGEVING Leo de Kluijver

TEKST Herman Groothuis, Bram Heerens, Leo de Kluijver, Leen Ouweneel, Ad de Vaal, IJsbrand Verveer, Gerard Waardenburg

Tekst en afbeeldingen mogen niet zonder toestemming van de auteurs worden hergebruikt.

info@historischeverenigingschoonhoven.nl
www.historischeverenigingschoonhoven.nl

Veerwoord

Ad de Vaal noemt in zijn bijdrage de Veerpoort ‘de voordeur van Schoonhoven’, het is een mooie typering van het gebouw dat de tand des tijds goed doorstaan heeft.

Het terrein ervoor, Buiten de Veerpoort, heeft het moeilijker. De laatste 10 jaar is er veel gesproken over de herinrichting.

Iemand zal over een paar jaar, als het bouwgruis is neergedaald, vast een mooi verhaal schrijven, ‘ter leering ende vermaeck’; maar op dit moment lijkt niemand écht tevreden met het huidige resultaat. ‘Te veel grijs en te veel stenen’, is de korte samenvatting van de reacties.

Niet alleen boven de grond ging het mis, ook eronder. Bij graafwerkzaamheden in 2019 werden de fundamenten van de brug die vanaf het begin van de 17e eeuw over de gracht voor de Veerpoort had gelegen – een archeologisch monument – ernstig beschadigd. De bouw werd tijdelijk stilgelegd, er werden nog wat stenen gered, maar de schade was groot.

De gemeenteraad vroeg B&W ‘de brug in overleg met de Historische Vereniging Schoonhoven te herstellen en te onderzoeken of de bogen en de brug zichtbaar gemaakt kunnen worden’. Wij gaan ervan uit dat op korte

‘Het Veer bij Schoonhoven’, 1623, ingekleurde gravure van Daniël Meisner

termijn nog zal gebeuren en dat wij samen de aantrekkelijkheid van het gebied voor de voordeur van Schoonhoven gaan vergroten.

Met dit nummer van Scoenhove willen we iedereen de rijke geschiedenis van het gebied laten zien, mede ter inspiratie voor een aantrekkelijke herinrichting.

Jeroen Patijn,
voorzitter HVS

[Links: Zicht op ‘de voordeur van Schoonhoven’, uit ‘Beschryving der stadt Schoonhoven’ \(Henricus van Berkum\), 1762 ,gegraveerd door Jan Punt, naar een tekening van Willem Fortuyn \(rijksmuseum.nl\)](#)

De voordeur van Schoonhoven

Eeuwenlang was het Schoonhovense veer een belangrijke schakel in de noord-zuid verbinding. Reisde men van de Zuidelijke Nederlanden naar het noorden dan was een van de routes vanuit Breda over Gorcum, Schoonhoven en Gouda naar de grote Hollandse steden zoals Leiden, Haarlem, Amsterdam of Den Haag. De route over de Lek was de belangrijkste toegang tot Schoonhoven; daarom is de Veerpoort de voordeur van Schoonhoven.

*Waarschijnlijk de
oudste foto van
Schoonhoven,
circa 1885*

Hoewel de Veerpoort tot het eenvoudige type stadspoorten behoort, heeft het een rijke decoratie in Hollandse Renaissancestijl en is daardoor uniek in zijn soort. De Veerpoort was

veruit de mooiste van alle poorten die de stad heeft gekend. De bouwers van de poort wilden kennelijk indruk maken op de bezoekers van de stad.

VESTINGPOORT

De poort werd gebouwd in 1601 in de nieuw aangelegde vestingwerken van aarden wallen en bastions. Hoewel de poort gebouwd werd met geld van de Staten van Holland staat er aan de rivierzijde in goudenletters op de fries *ANNO TEMPORE CLUVTY ET DOMINI BLOCKHUSII CONSVIVM 1601*. Vrij vertaald staat er 'in het jaar 1601 ten tijde dat Cluyt en Blokuyzen de burgemeesters waren'.

Het poortgebouw bestaat uit een onderbouw, de eigenlijke poort, hoofdzakelijk gemaakt van natuursteen en een bakstenen wachtverdieping. Daar woonde de poortwachter die 's morgens de poort opendeed en deze 's avonds weer sloot.

In de poort is aan stadzijde een sleuf uitgespaard waardoor met een hijswerktuig op de verdieping een valhek bediend kon worden. Voor de poort lag een brug.

DE VERDEDIGINGSFUNCTIE VERVALT

In de loop van de 18e eeuw, raakte de militaire rol van de poort steeds meer op de achtergrond. Na de Franse bezetting verkeerde de vesting in een desolate toestand. Kapitein Ingenieur Wittenborg, eerstaanwezend ingenieur van het Garnizoen van Schoonhoven, rapporteerde op 7 september 1814 dat *'hier noch te Nieuwpoort geene Casernen, noch Stallingen den Lande toebehorende voorhanden zijn'* en op

JAN CLUYT

Het geslacht Cluyt heeft een belangrijke rol gespeeld in het stadsbestuur. In de rekeningen van de Graven van Blois, Heren van Schoonhoven wordt al een Cluyt vermeld. Jan Cluyt sympathiseerde in de jaren '60 van de zestiende eeuw met het nieuwe geloof. Negenendertig Schoonhovense burgers werden door de Raad van Beroerte van Alva veroordeeld. Jan Cluyt was één van hen. Hij werd uit de stad verbannen. Zijn bezittingen werden verbeurdverklaard. In 1577 keerde hij terug in Schoonhoven en in 1585 werd hij burgemeester, dat bleef hij tot en met 1601. Kennelijk waren er toen problemen betreffende zijn financieel beheer en werd hij door de stad voor het Hof van Holland gedaagd.

16 oktober 1814 schreef hij *'de sleutels van de Veerpoort zijn zoek'*.

Cornelis Kraijenhoff, inspecteur-generaal der fortificatiën en het korps ingenieurs, presenteerde in 1815 een totaal verdedigingsplan voor het nieuwgevormde Verenigd Koninkrijk der Nederlanden opgesteld. Om Utrecht binnen de Waterlinie te kunnen trekken werd deze naar het oosten verschoven. Onder het hoofd *'Te verlatene Vestingen en Vestingwerken'* noemde hij onder meer de vesting Schoonhoven. Het vonnis over de defensieve bestemming van Schoonhoven als vestingstad werd officieel geveld bij Koninklijk Besluit no. 65 van 21 juni 1816. Bepaald werd dat *'de vestingwerken der over te geven Plaatsen, Sterkten en Linien moeten worden geslecht en onbekwaam gemaakt om nimmer voor eenen vijand te kunnen dienen'*.

ACCIJZEN EN WATER

De wallen werden geslecht maar de poorten bleven bestaan, die hadden niet alleen een militaire functie. De poortwachter inde er accijnzen. Maar in 1862 verdween ook de poortwachter, omdat in dat jaar de heffing van plaatselijke accijnzen werd afgeschaft. De stadspoorten vielen ten offer aan de slopershamer. Behalve de Veerpoort.

Dat die poort behouden bleef kwam doordat deze poort niet alleen de vijand buiten de deur hield maar ook het water. In de wanden van de poort was behalve de gleuf voor het valhek nog een gleuf gemaakt in beide gleuven konden

schotbalken worden geplaatst. De ruimte tussen de balken werd gevuld met mest en zo kon het water de stad niet binnenkomen. Nu zijn er sluisdeuren in de poort om bij hoog water de stad te beschermen.

TENTOONSTELLINGEN

Van 1872 tot 1890 diende verblijf van de poortwachter als ziekenzaal voor de cholera-patiënten. Cholera was een erg gevaarlijke, besmettelijke ziekte, die duizenden slachtoffers eiste. Elke stad moest daarom verplicht een zaal als ziekenverblijf voor deze patiënten inrichten. Verder diende de poort in mobilisatietijd als verblijf voor militairen en als distributielokaal voor broodkaarten.

Bij een grondige restauratie in 1918-1920 werd de houten buitentrap vervangen door een stenen. In 1924 werd de bovenverdieping ingericht als tentoonstellingsruimte voor de Vereniging van Kunstnijverheid en Volkskunst. Daarvoor werden de drie kleine vertrekken, één met een schouw en één waarin een bedstee was getimmerd, samengevoegd tot één grote toonkamer. Een situatie zoals die nu nog bestaat. De zoldering was toen wel beschilderd in een roodbruine kleur en de schouw was weggewerkt achter jute bekleding. De plaats van de schouw werd geaccentueerd door blauwe Friese tegels.

In 1958 wilde de gemeente het inwendige weer restaureren. In een begeleidende brief wordt

Die houten trap opzij van de Veerpoort werd bij de restauratie in 1918-1920 vervangen door de huidige trap.

gesproken over het feit dat het lokaal enige jaren als schildersatelier heeft dienstgedaan en dat de gemeente voornemens is om na restauratie de ruimte te benutten als vergader-ruimte voor de Schoonhovense kunstkring en VVV-kantoor. Dat is er nooit van gekomen. Graves-Kooiman heeft nog jaren gebruikgemaakt van zijn atelier boven de Veerpoort. Nu is het weer gemoderniseerd en ingericht als tentoon- stellingsruimte.

Ad de Vaal

De brug voor de Veerpoort

Vanaf eind 16e eeuw werd de middeleeuwse ommuring van Schoonhoven vervangen door een omwalling. Aan de zuidzijde werd die afgerond met de bouw van de Veerpoort; ervoor lag een gemetselde boogbrug met houten wegdek. Deze brug overspande de brede stadsgracht. Bij graafwerkzaamheden in 2019 werden de fundamenten van deze brug beschadigd en gaf de gemeenteraad opdracht om de schade te herstellen en in samenwerking met de HVS de mogelijkheden te onderzoeken om de brug zichtbaar te maken.

Detail van de stadsplattegrond van Blaeu uit 1649.

In 1794 moest het wegdek van de brug vernieuwd worden, de Veerpoort was tot ver in de 20e eeuw de enige toegang tot het pontveer en de brug moest dus veel verkeer aankunnen. Het bestek is bewaard gebleven en dit geeft een goed beeld van het bouwwerk.

De wal werd aan de oostzijde van de poort doorgegraven en werd een noodbrug aangelegd. De brug blijkt 90 voet (28 m) lang te zijn en 8 voet breed (2,5 m). Het eikenhouten onderdek diende te worden gemaakt van drieduims planken van 16 voet lang (7,8 cm dik en 5 m lang). Op het onderdek moest een bovendek worden aangebracht van 1¾ duims grenen delen

(4,5 cm) en 8 voet (2,5 m) lang (4,5 cm dik en 2,5 meter lang). Het eiken onderdek werd dus in de lengterichting van de brug aangebracht en de grenen delen haaks daarop in de breedte, samen ruim 12 cm dik!

Nadat de stad in 1816 haar vestingstatus verloor werden de wallen geslecht, behalve die aan de zuidzijde, want die dienden toen – net als nu – als waterkering. Toen de gracht haar verdedigingsfunctie verloren had, werd deze niet meer op diepte gehouden en verlandde, met name toen de gracht naast de brug afgedamd werd. Dat is goed te zien op een situatietekening uit 1857. Het westelijk deel werd wel op diepte gehouden voor binnenvaartschepen. Enerzijds als vluchthaven bij zware ijsgang, vandaar de naam Noodhaven, anderzijds voor het laden en lossen van schepen.

Nu is de binnenvaart vervangen door de recreatievaart en de functie als laad- en loskade is vervallen. Het plaatsen van twee bankjes met een afvalbak op een verder lege kade symboliseert dat. Zou het niet beter zijn om (vorm volgt immers functie) de kademuur te vervangen door een schuin talud en een voetpad, net als in de Scheepmakershaven. Zo wordt ook (een deel van) de historische stadgracht hersteld. In Utrecht heeft men dat gedaan door

de Catharijne Singel te reconstrueren. In de cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht (2017) lezen we: 'Historische kwaliteit is steeds meer een factor geworden bij ruimtelijke ingrepen. Erkend wordt dat het een belangrijk aspect is dat de aantrekkelijkheid van onze woonplek mede bepaalt'.

Het vergroten van de aantrekkelijkheid van de binnenstad krijgt een

impuls door aan die historische kwaliteit meer aandacht te geven. Het herstel van de schade van de graafwerkzaamheden uit 2019 en het zichtbaar maken van de brug voor de Veerpoort vormen daar een essentieel onderdeel van.

Leen Ouweneel

Het bestek van de vernieuwing van de brug uit 1794 (Nationaal Archief)

1857, De gracht is afgedamd bij de brug. Het westelijke deel van de gracht is de Noodhaven geworden.

Een klein bouwwerk ten algemeene nutte

Het is met urinoirs net als met windmolens: wie wil ze nou in zijn achtertuin? Maar ergens zijn ze wel hoognodig, anders houden we het niet droog of – als het gaat om windmolens – houden we het licht niet brandend.

Met openbare plasgelegenheden hebben stadsbestuurders het vaak moeilijk gehad terwijl er telkens weer iemand in de raad zijn vinger opsteekt omdat hij (meestal) nood heeft aan een dergelijke voorziening.

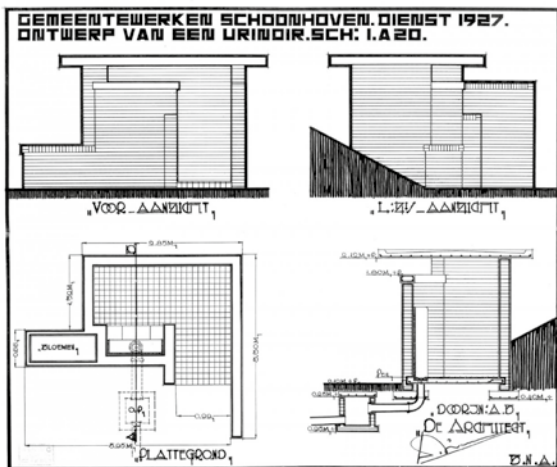
In de loop van de 19e eeuw ging het stadsbestuur zich meer en meer bezighouden met openbare gezondheid en openbare orde. Na de choleraepidemieën in de 2e helft van de 19e eeuw was er aandacht gekomen voor hygiëne. Dat leidde tot vestiging van min of meer beschermde plekken waar vooral mannen

konden wateren. Over de behoeften van vrouwen op dit punt werd toen niet gesproken, pas de laatste decennia is daar aandacht voor.

BUITEN DE VEERPOORT

In het begin van de 20e eeuw vermeldt de Schoonhovense Courant geregeld over heibel in de raad over het urinoir bij de Kat. Ook bleken kerkgangers moeite te hebben met het urinoir bij de Hervormde kerk. Er waren waterplaatsen buiten de Veerpoort voor wandelaars en ten behoeve van de aldaar verblijvende 'zigeuners'.

Boven: foto uit 2020, het dichtgetimmerde plashuis; inzet: 'Klei' uit 1927 met artikel over het nieuwe urinoir

De vooruitstrevende (gemeente)architect Died Visser ontwierp in 1926 het representatieve urinoir met aangebouwde plantenbak dat nog steeds op Buiten de Veerpoort staat. Visser ontwierp veel gebouwen en woningen in Schoonhoven en elders. Hij werkte daarbij in een moderne stijl en heeft zeker samengewerkt met Vilmosz Huszar, een lid van de Stijlgroep.

In september 1929 stond het gebouwtje er blijkens een publicatie in het vakblad 'Klei' in een hoofdstuk gewijd aan 'Kleine bouwwerkjes ten algemeene nutte'. NB. 'Algemeen' betreft in dit geval slechts 50% van de bevolking!

Het was bij de bouw nog een onverlicht gebouwtje. Daar moest het raadslid van Harmelen driemaal om vragen in latere jaren. Men besloot in 1933 tenslotte tot 'spaarverlichting' en ook tot een hekje langs de Noodgracht. Het was namelijk voorgekomen dat een beschonken man met grote aandring de ingang miste.

EEN NIEUWE FUNCTIE?

Jaren heeft het gebouw dienst gedaan totdat begin deze eeuw het gebied buiten de Veerpoort flink op de schop genomen moest worden. Een burgerinitiatief richtte een fondsje op voor behoud en herstel van het verwaarloosde gemeentemonument waarop het gemeentebestuur het dicht liet timmeren. Na jaren van betrekkelijke stilte waarin duidelijk werd dat het niet mogelijk was om het gebouw open te stellen voor de oorspronkelijke functie ontstond het plan om er een museumpje van te maken en een informatiepunt voor de toeristen. De initiatiefnemers hopen op realisatie in 2021.

Herman Groothuis

B. en W. stelden voor het urinoir aan de Kat te vervangen door een urinoir van gewapend beton. De kosten daarvan waren door den gemeente-oprichter op even f 130 geraamd. Dit voorstel werd met 6 tegen 5 stemmen verworpen.
Een voorstel van den wethouder H. A. Schröder, om het urinoir, dat volgens dezen geheel verrot is, te laten afbreken, werd eveneens verworpen en een voorstel van den heer van Sonsbeek, om het urinoir te laten repareren en hiervoor een bedrag van ten hoogste f 50 beschikbaar te stellen, onderging hetzelfde lot. Het slot van deze geschiedenis was dus, dat de raad na veel gesproken de zaak liet precies zooals ze was.

De heer Van Harmelen vestigt de aandacht op de wenschelijkheid van verlichting in het urinoir buiten de Veerpoort. De toestand is daar zoodanig, dat de inrichting zonder licht niet is te gebruiken.

De Voorzitter besaamt dit volkomen. Met een spaarbrander is daarin zonder groote kosten te voorzien. B. en W. zullen daaraan hun aandacht schenken.

Links: Bouwtekening uit 1927 van Died Visser

Een monument.
Den 10den Juli 1916, dus nu twee jaar geleden, behziede de gemeenteraad van Schoonhoven een voorstel van B. en W. om het houten urinoir — weidsche naam voor dat hebbeding! — aan de Kat te vervangen door een van gewapend beton, kosten f 130.
De raad heeft toen over dit simpels voorstel circa een uur ge.... nu, laat ik, euphemistisch, maar zeggen: gespraakt. In het raadsverslag in dit blad zijn circa twee kolommen aan de discussies „gewijd“, niet-tegenstaande zij geheel vruchteloos bleven: het voorstel werd verworpen. De heer van Sonsbeek voelde niet veel voor zoo'n „monumentaal urinoir“ aan de Kat en meende, dat het bestaande „met een paar plankjes“ nog wel was te repareren: de wethouder Nickerk ontkwam dit, noemde het „verrot“.
Het is nu Juli 1916. Het urinoir dat met een paar plankjes nog wel te repareren was, staat er nog — in zoverre is de profetie van den heer Nickerk, dat het omvallen zou van verrottheid, nog niet in vervulling gegaan. En weer zijn eenige plankjes te haal genomen om het staande te houden: het wordt anders langzamerhand een toer.
De plankjes zijn nog ongeverfd; men schilders er op: „Wegens de mobilisatie“. Als een verontschuldiging. Wat moesten vreemdelingen, die ons stadsje binnenkomen, anders van Schoonhoven's bestuur denken?
Toch is dat urinoir een monument, in zijn soort. Het is een monument van Schoonhovenschen pruizgeest, en als zoodanig aan een der ingangen onzer gemeente volkomen op zijn plaats, als een symbool.
J. V.
Schoonhoven, 21 Juli 1916.

↑ Gekruid ingezonden stuk over dat urinoir op de Kat, Schoonhovensche Courant 25-7-1916

← Schoonhovensche Courant 11-07-1914

← Schoonhovensche Courant 21-12-1931

Het Schoonhovense veer

1649

Vanaf de Veerpoort loopt al eeuwenlang een pad naar de oever van de Lek. Al sinds de middeleeuwen bracht de veerman daar personen naar de overkant van de rivier. Wagens, goederen en paarden werden met een platte schuit door de veerman vervoerd. De pont werd langs een veerreep, een zware kabel, naar de overkant getrokken. Op de kaart van Blaeu uit 1649 is dit goed te zien.

ROEIEN EN TREKKEN

Tot in de 20e eeuw veranderde er niet zoveel. Op de foto uit 1903 zijn een roeiboort voor personen en een houten veerpont voor de karren herkenbaar en achter de hoge bomen Koffiehuis Lekzicht, het Veerhuis. Maar het werd steeds drukker met paarden en wagens en na 1900 ook met auto's. In 1910 werd de houten veerpont daarom vervangen door een ijzeren. De passagiers werden vanaf 1911 met een motorsloep naar de overkant gebracht.

Ook het scheepvaartverkeer op de Lek werd steeds drukker. De sloep kon nog wel tussen de

schepen door naar de overkant varen. Maar het drukker wordende scheepvaartverkeer leverde de veerpont soms een probleem. De veerman trok het veer nog steeds met de hand langs een

kabel naar de overkant en dat was dus lastig manoeuvreren.

MOTORKRACHT

Het was een hele vooruitgang toen in 1928 de eerste motorpont voor het veer Schoonhoven-Gelkenes in gebruik genomen werd. Het vaartuig was uitgerust met twee Deutz motoren van vijftig pk. Het was een kabelpont aan twee geleide kabels, die aan een trekkabel overgetrokken werd. De kabels bleven echter een belemmering voor de scheepvaart. In rust lagen de kabels op de rivierbodem, maar bij het overvaren kwamen ze boven het water uit. De

pont moest dus wachten tot de andere schepen voorbij waren.

Eind jaren vijftig werd een nieuwe veerstoept aangelegd voor de nieuwe, grotere kabelpont. Het was een vooruitgang voor de auto's en bussen, maar het scheepvaartverkeer had nog steeds te maken met de kabels. Pas in 1970 werd een grote vrijvarende pont gekocht en werd de veerpont van 1959 enige tijd later ook verlost van de kabels. Het steeds drukker wordende verkeer kon nu veel sneller overgezet worden, ondanks het feit dat er op de Lek ook steeds meer en grotere schepen passeren.

Momenteel varen er twee bijna identieke veerponten de STAD SCHOONHOVEN (sinds 2006) en de ZILVERSTAD (sinds 2017).

En de Veerpoort kijkt al eeuwen toe.

Ijsbrand Verveer

De Reederij op de Lek

De sinds kort
verdwenen buste
van kapitein
Teunis Kok (zie
ook foto rechts)

Van 'De Reederij op de Lek' is bijna niets meer terug te vinden in Schoonhoven. Zelfs het bronzen hoofd van Teunis Kok, de laatste kapitein van de 'Reederij op de Lek 6' dat een mooie plek had vlakbij de aanlegsteiger van de voormalige raderboten is spoorloos verdwenen. Soms hoor je oudere Schoonhovenaren nog praten over de lekboten. Ze weten nog dat hun grootouders naar het veer gingen om te kijken naar de grote stoomraderboten die dagelijks bij de steigers aan de Kat en bij de Veerpoort aanmeerden.

STOOMRADERBOTEN

De uitvinding van de stoomkracht veroorzaakte in de negentiende eeuw een enorme verandering. Op veel plaatsen in ons land – ook op de Lek – ontstonden in de negentiende eeuw stoombootdiensten die passagiers, goederen en dieren gingen vervoeren.

De Lekboot
aan de steiger
aan de Kat

In 1857 werd door rederij 'J.H. von Santen & Co.' een lijndienst van stoomboten opgericht om een geregelde stoombootdienst van Schoonhoven op Rotterdam en op Dordrecht te onderhouden. Deze rederij voer met de raderstoomboot 'Stad Schoonhoven' of 'Schoonhoven'.

SRODL

In 1896 werd de N.V. 'Stoomboot Reederij op de Lek' (SRodL) opgericht. De zes raderstoomboten en de zes schroefstoomboten die de SRodL liet varen, kregen in 1911 een nummer. Nog hoor je wel eens zeggen: Mijn opa voer op "De Zes". Dagelijks voeren deze boten van Culemborg naar Rotterdam v.v.

De verbinding van de raderstoomboten van de 'Reederij op de Lek' tussen de dorpen en stadjes langs de rivier de Lek met Rotterdam

'De Vijf' aan de steiger bij de Veerpoort

zorgde in feite voor een ontsluiting van het gebied langs de rivier met de buitenwereld. Het was een geweldige verbetering ten opzichte van de onregelmatige beurtvaart met een zeilschip en de reis met paard en wagen over de slecht verharde dijken en de tiendwegen.

Op de 27 steigers tussen Culemborg en Rotterdam was het een drukte van belang. Iedere steiger had een veerhuisje met een nummer. Schoonhoven had steiger nummer 10.

HET EINDE VAN DE STOOMBOOT

Vanaf de twintiger jaren van de vorige eeuw werd het vervoer van personen en goederen over water langzamerhand overgenomen door de auto en de bus. In 1948 kwam na bijna 100 jaar een einde aan het vervoer per raderstoomboot over de Lek. Bijna alle boten werden spoedig daarna gesloopt. Alleen 'De Zes' vaart vanaf 1970 onder de naam Kapitein Kok en vanaf 2014 onder de naam Kapitein Anna nog vanuit Amsterdam.

Hsbrand Vermeer

Drukke op steiger 10 in 1900,

Rondom het oude Veerhuis

Waar nu de moderne veerboten 'Stad Schoonhoven' en 'Zilverstad' aanmeren, stond tot 1 april 1958 het gemeentelijk veer- en koffiehuis 'Lekzicht'. Door het toenemende gemotoriseerde verkeer was een betere toegang tot de pont noodzakelijk geworden. De smalle Schoonhovense straatjes en de Veerpoort konden het verkeer van en naar de pont niet meer aan en er werd een rondweg om Schoonhoven aangelegd.

*Veerhuis en de
pont, midden
jaren '50*

Het oude veerhuis werd tot verdriet van veel Schoonhovenaren afgebroken. Het nieuwe restaurant 'Lekzicht' verrees in 1960 iets oostelijker en lag ingeklemd tussen de rondweg

en het zwembad. Het restaurant werd net als het oude café tot zijn dood in 1970 gerund door Piet van Veen en daarna tot 1980 door zijn vrouw Cor.

Dit karakteristieke Veerhuis moest eind jaren '50 plaatsmaken voor een nieuw gebouw voor het veerbedrijf en restaurant Lekzicht.

WATEROVERLAST

Het nieuwe 'Lekzicht' was net als het oude veerhuis op een terp gebouwd, maar vóór de bouw van de grote riviersluizen en de Deltawerken, was deze verhoging vaak onvoldoende voor het wassende water, dat met enige regelmaat de huiskamer binnenstroomde. De meubels werden dan naar zolder gesleept en als het water weer eenmaal was gezakt, werden de vertrekken drooggestookt. De houten vloer – vloertapijt was natuurlijk uit den boze – kreeg dan een verfbeurt, waarvoor de kanariegele verf van de pont met wit werd gemengd. Daarna werd er met bruine verf 'kattenpootjes' op geschilderd, zodat het toch op vaste vloerbedekking leek.

Hoog water in januari 1926

HET ZWEMBAD

Voor de aanleg van de rondweg werd 'de Kil', een diepe inham van de Lek, grotendeels gedempt. In de Kil lag vanaf ca. 1900 het eerste zwembad van Schoonhoven.

Het zwembad, waar veel oudere Schoonhovenaren goede herinneringen aan hebben, was in feite niet meer dan een kuil met steile wanden, twee trapjes, loopplanken en drijvende waterpolo-doelen. Het water van het bad kwam zo uit de Lek. Met behulp van een pomp werd het bij hoog water ververst en bij eb kon het water door een sluisje weer in de rivier worden geloosd. Het zwembad bleef na de bouw van restaurant 'Lekzicht' in 1960 nog enige tijd in gebruik, totdat in 1968 het 'echte' zwembad 't Wilgerak' werd geopend.

Het eerste zwembad in de Kil rond 1900

Het zwembad rond 1935, links het oude Veerhuis, rechts de Veerpoort

Het zwembad bij het nieuwe 'Lekzicht', 1961 of 1962

Gerard Waardenburg

In 1845 woonde boven de Veerpoort portier Abraham Heerens

Geld verdienen je pas als de poort op slot is

Toen ik op mijn tijdreis door het Schoonhoven van omstreeks 1845 vanaf het Veer de Veerpoort onderdoor liep, hoorde ik rechts van mij iemand puffend het trapje van het poortgebouw opklimmen. Hé, dat trapje kende ik zo niet. In mijn tijd is de trap van steen en langs de muur gemetseld, maar hier staat hij haaks op de muur.

De man die daar naar boven klom met een kist op zijn rug, was Abram Heerens, de portier. Onderaan de trap stond zijn handkar. Toen hij boven was en de deurklink al in zijn hand had, keek hij naar beneden en zag mij staan. Hij groette gewoontegetrouw, maar kende me niet. Daarom bleef hij staan en keek me vragend aan: 'Dag, reiziger. Op bezoek in de Zilverstad?' Ik knikte om geen moeilijker vragen op te roepen. 'Woont u daarboven? Wat gaaf!' Bij dat laatste woord fronste hij even zijn wenkbrauwen en wenkte me naar boven te komen. 'Kom en zie,' mompelde hij.

Schoonhoven had al sinds het vertrek van de Fransen geen vestingsstatus meer. De poorten werden maar slecht onderhouden en er gingen geruchten dat ze zouden worden afgebroken. Hoewel ik dat jammer zou vinden, waren de schoonhovenaren daar vrij lakoniek over: die oude

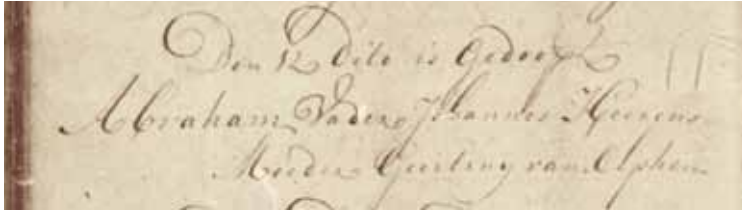
gebouwen kostten geld en geld was schaars! Van mooie muren en mooie poorten kon je niet eten! Daar zat wat in. Toch keek ik er met mijn 21e-eeuwse ogen totaal anders naar! Ik kende de pijn van het verlies, maar zij kenden slechts de pijn van de onderhoudskosten!

Boven gekomen vroeg ik: 'Wat is uw dagelijks werk?'. Getuige zijn wat kromme rug en rimpelig gezicht gaf ik Heerens de leeftijd van de zeer sterken gaf. 'Overdag ben ik schoenmaker, maar daarnaast ben ik verantwoordelijk voor het sluiten en openen van de poort. Daar kun je echter geen boterham mee verdienen, vandaar dat ik schoenen lap voor Jan Rap en zijn maat.' 'Hier boven in de Veerpoort?' 'Op zolder.' Nog hoger dus! Dat moest zwaar zijn.

'Hoe oud bent u?' Heerens keek me even onderzoekend aan. 'Mijn ouders lieten me op

Links een foto van de Veerpoort uit 1896. Je ziet dat de trap naar de woning boven de Veerpoort anders is. Op de foto hierboven is nóg duidelijker te zien dat de trap toentertijd van hout was en haaks op het gebouw stond.

Doopinschrijving

12 april 1781 in
Schoonhoven
van Abraham,
zoon van
Jan Heerens
en Geertruida
van Olffen

zondag 12 april 1781 dopen, hier in de Grote Kerk; door welk van de drie predikanten dat is gedaan, Willem van der Meer, Jacobus Chevallier of Abraham Bruining, weet ik niet; één van de drie stond toen nog in de Gasthuiskerk op de Korte Dijk, maar daar was het niet. Mijn geboortedag zal een enkele dag eerder zijn geweest. Dus reken maar uit... vorige maand 64 jaar dus.'

'Is dit geen onhandige werkplaats? U bent zo jong niet meer en moet toch elke dag die trappen op en neer gaan! Een atelier op de zolder van de Veerpoort... je zou willen dat de mensen bij je langskwamen met hun schoenen, niet?' 'Tja, sommigen doen dat. De armen komen ze brengen en halen, maar de rijken laten zich liever bedienen.' De oude Abraham trok zijn schouders op als wilde hij zeggen: zo gaat dat nu eenmaal.

'Maar als de poort dichtzit... bent u dan klaar?' 'Meestal wel. De openings- en sluitingstijden wisselen per maand. De portier van de Vrouwenpoort moet ook nog de boom voor de haveningang leggen.' 'Boom?' 'Ja een houten paal die in het water drijft en vastligt aan een ketting. Zo kan er niemand de haven binnenvaren als het donker is.'

'En 's nachts blijft de poort dicht?' Mevrouw Heerens keek opeens op vanaf haar spinnenwiel bij het raam en maakte een 'tsssj'-geluid. 'Hoe vaak hij

d'r niet uit mot 's nachts... 't is bar! 't Is maar goed dat het wat verdient, want anders...' 'Nou, geld verdienen doe je pas wanneer de poort "op klinket is gesteld"' 'Op klinket?' 'Ja zo heet dat als de poort dicht zit: op de klink; op slot! Dat staat allemaal in het reglement van 1824. Ik heb horen zeggen dat ze bezig zijn met een nieuw reglement. Het is de vraag hoe dat hier allemaal gaat worden. De vestingen zijn niet meer in functie dus wat heb je verder nog aan die poorten?'

Nou dat was ik natuurlijk niet met hem eens, maar ik kreeg ook zijn vrouw, Elisabeth Heerens-Broere, tegen me. Hij was er sinds 1803 mee getrouwd, maar zij had beter portier kunnen worden. Zij liet zeker niemand binnen, als het aan haar lag! Dus ik liet het er maar bij.

'Wat verdient dat dan, als je 's avonds nog reizigers moet binnenlaten in de stad?' 'Staat ook allemaal in dat reglement. Vrouw, zoek het eens op voor die man.' De oude Abraham begon hijgend aan de klim naar de zolder. Tijdens het praten was hij blijven staan met de kist schoenen op zijn rug. Hij

Rechts de
inschrijving op
19 juni 1803 van
het huwelijk van
Abraham
Heerens en Lijsje
Broere in het
trouwboek van
de Grote Kerk

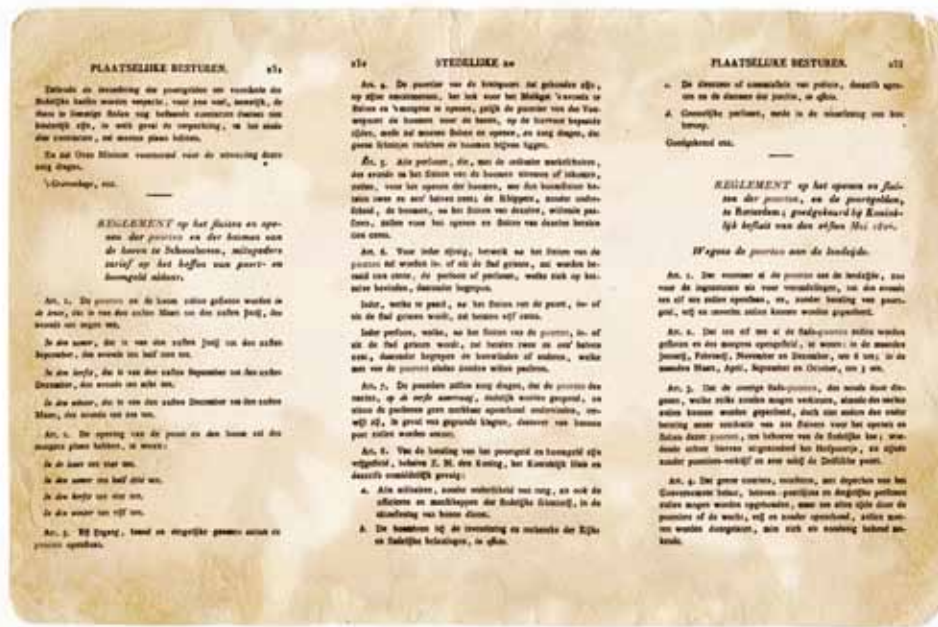
vergat zomaar dat ding van zijn rug te halen. Voelde hij het misschien niet eens meer?

Ik was overgeleverd aan de portiersvrouw die zuchtend achter haar spinnenwiel vandaan kwam. 'Waar mot u dat allemaal voor weten? Ben u van de Stad of van de Staat?' Wat moest ik daar nu weer op antwoorden? 'Ik ben onderzoeker en ik zoek verhalen over het leven van vroeger.' 'Maar dit is "nu"; antwoordde ze ad-rem. 'Ja, maar "later" wordt dit "vroeger":' Dat werd haar te ingewikkeld. Ze haakte af en zocht brommend het document op in de enige kast die de kamer telde.

Onderwijl keek ik rond. Er was een bedstede onder de ladder naar boven. Tegen de westelijke muur was een haard met daar boven een schouw, waardoor het rookkanaal naar boven voerde. Naast de haard stond brandhout opgestapeld; het overige hardhout had ik buiten naast de trap opgetast zien liggen. Verder stond er een ruwhouten tafel waaraan blijkbaar werd gegeten, getuige de vetvlekken in het hout en de krassen van messen.

'Hier! Gevonden.' Triomfantelijk toonde ze mij een beduimd stuk papier met tamelijk vet gedrukte tekst. Dat haalde het niet bij de druktechniek van de 21e eeuw!

Daar kwam nog heel wat voor kijken, als je portier was. De koning had er zelfs nog wat over te zeggen, want het reglement was bij Koninklijk

Besluit vastgesteld en... de koning had zelfs vrije doorgang wanneer de poort dichtzat, aldus het reglement. In deftige taal stond er boven: 'Reglement op het sluiten en openen der poorten en der boomen van de haven te Schoonhoven, mitsgaders tarief op het heffen van poort- en boomgeld aldaar, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van den 24sten Mei 1824.'

De sluitingstijden waren vastgesteld in artikel 1: in de lente (22 maart-21 juni) om 21.00 uur; in de zomer (22 juni-21 september) om 21.30 uur; in de herfst (22 september-21 december) om 20.00 uur; in de winter (22 december-21 maart) om 18.00 uur. In artikel 2 las ik verschrikt de vroege uren waarop de poort moest worden opengemaakt: in de lente om 4.00 uur; in de zomer om 2.30 uur; in de herfst

Het Reglement voor het sluiten en openen van de poorten en de haven van Schoonhoven van 24 mei 1824 dat 25 jaar later werd vervangen door de versie van 18 april 1849

Tegenwoordig is de straat voor de Veerpoort sprookjesachtig verlicht met twinkelende lichtjes tussen de stenen; dat zou het vroege werk voor Abraham Heerens in 1845 vast ook wat aangener hebben gemaakt

Het reglement maakte ook duidelijk dat er kosten waren verbonden aan het in- en uitvaren van de stad, wanneer de haven al dicht zat. Dat kostte tien cent! En wie na sluitingstijd door de poort wilde vertrekken of binnenkomen, moest ook wat betalen: rijtuigen tien cent, ruiters vijf cent en voetvolk tweeënehalve cent.

Dan volgden nog uitzonderingen voor mensen van het Koninklijk Huis, in de stad verblijvende militairen, politie en andere gerechtsdienaars, als ook geestelijken, mits in functie! En dan zijn er natuurlijk de calamiteiten van ijsgang, brand en oorlog, waarbij de poorten zonder oponthoud moesten worden geopend; dan mocht de portier geen geld vragen. Maar ja, dat waren dan ook uitzonderingen.

om 4.00 uur; in de winter om 5.00 uur. Deze schoenmaker kreeg dus erg weinig nachtrust! Hoe kon hij op tijd wakker zijn? Hij had geen wekker of smartphone die afgesteld kon worden. 'Hoe wordt uw man op tijd wakker?' De vrouw keek me verbaasd aan. 'Nou, wat dacht je van de klepperman? Hij heeft weleens een kwartier op de deur staan bonzen.' Ze grinnikte.

De portier leek er minder moeite mee te hebben dan zijn vrouw. De schoenmaker had er maar mooi een gratis woon- en werkplek. Alleen moest hij er dagelijks wel al die trappen voor op klauteren!

Ik mocht van Lijsje de ladder naar boven beklimmen, naar de hakkenbar op zolder. Niet bepaald Favoriet, als ik een woordspeling mag maken. Ik snoof er de zware geur van leer en gebruikte schoenen op. Maar de doordringende geur van het schoeisel werd wat getemperd door de walm van vetkaarsen die deze donkere zolder spookachtig verlichtten.

'Hier gebeurt het,' doorbrak ik de stilte. Heerens bekeek een paar laarsjes die hij moest repareren. 'Kijk, dit krijg je steeds vaker: veters. Vroeger had een schoenen een leren band of een gesp. Maar dit met die veters... het lijkt wel een corset!' Heerens bromde op dat moderne gedoe, maar ik wist niet beter dan dat de meeste schoenen veters hadden. Hij vond het veel te kwetsbaar... wollen veters braken snel of pluisden.

Ik keek wat rond, terwijl de schoenmaker een ander paar bij elkaar zocht vanuit zijn schoenmakerskist. 'Hebben jullie hier alleen samen gewoond?' Ik vroeg het voorzichtig. Maar het bleek dat ze vier kinderen hadden. Of eigenlijk zeven, want drie kinderen waren jong overleden.

Toen Bram en Lijsje de poort betrokken, woonden Geertrui nog kort thuis. En Jan en Pieter: 'De twee jongens sliepen daar.' Hij wees naar een houten schot dat de zolder voor 1/3 afscheidde. 'Nu ligt daar mijn voorraad leer en band. En wat veters,' schamperde hij er achteraan.

‘Waarom wil je dit allemaal weten?’ ‘Ik schrijf verhalen op om ze te bewaren voor later. Er gaan zoveel verhalen verloren, omdat ze niet verteld worden; dan blijven ze ook niet haken in onze geheugens.’

Abrahams ogen begonnen te glimmen: ‘Nou, over ons valt niet veel te vertellen. Je kunt beter over drie van mijn ooms schrijven. Ome Kees, ome Jaap en vooral ome Bram. Die hadden nog eens wat van de wereld gezien! Ze voeren bij de VOC. In die jaren liep het thuis bij opa niet zo lekker. Oma Maria Heerens-Koppenol overleed twintig jaar voordat ik werd geboren. Opa Heerens, waar ik naar vernoemd ben, was zilvermid hier. Samen kregen ze tien kinderen. Maar een paar jaar na de dood van oma kwam er onrust in het gezin; in 1772 hertrouwde opa zelfs met een vrouwtje uit Rotterdam; nou, eigenlijk uit Varsseveld, maar dat ging niet goed; opa is drie jaar later overleden.’ Hij schudde zijn hoofd.

‘Maar in die roerige tijd ging ome Jaap bij de VOC. Hij was nog geen twintig jaar toen hij in Delft aanmonsterde. Met de “Bleiswijk” ging hij in 1767

naar de Kaap; die reis duurde bijna 90 dagen, vertelde mijn vader. Van daar verder naar Batavia. Bijna 70 dagen, meneer! Op de terugweg in de winter van 1770 ging het er bar aan toe. Daarginds vond hij zijn zeemansgraf.’ Hij staarde voor zich uit als probeerde hij de oude verhalen terug te roepen.

‘Ome Bram ging trouwens eerder... Hij was de eerste in het gezin, maar hij was al wel twintig geweest. Die monsterde begin 1765 aan in Middelburg en vertrok met de “Vlietlust” naar Ceylon, ook via de Kaap natuurlijk. Ze begonnen eind 1770 met de “Nieuw Rhoon” aan de terugtocht naar Holland en kwamen hier in juni 1771 aan. Maar hij had de smaak te pakken. Eind van dat jaar ging hij weer; nu vanuit Amsterdam naar Batavia met de “Huis Ter Meijen” en in het voorjaar van 1773 keerde hij met de “Ritthem” in Nederland terug. Ome Kees ging direct daarna met de “Bleijenburg” vanuit Amsterdam naar Batavia en zou eind 1774 weer hier zijn; maar ook hij is nooit teruggekeerd. Kijk, dát waren mannen die verhalen konden vertellen, meneer!’

Leo de Kluijver

Inschrijvingen bij de VOC van de broers Abraham, Cornelis en Jacob Heerens

Van 1980 tot 1987 werkte ik bij de Hasco lakfabriek. Ik raakte toentertijd bevriend met kunstschilder Willem Graves Kooiman die zijn atelier in de Veerpoort had en in de Veerstraat woonde (het huis met lichtblauwe deur, rechts). Ik verlangde ernaar om van mijn schilderhobby mijn beroep te maken; zodoende ging ik wekelijks op tekenles bij Willem. In 1987 werd ik aangenomen op de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Den Haag. Er hangt in dit straatje altijd een bepaalde atmosfeer die versterkt wordt door de belichting en de weerspiegeling op de rivier. De krijssende meeuwen en de krassende kraaien in de notenbomen op de Wal herinneren mij telkens aan deze periode en de gebeurtenissen uit de jaren tachtig van de vorige eeuw.

Bram Herens

*De Veerstraat
nabij de
Veerpoort,
aquarel,
Bram Herens*